

IZVJEŠTAJ O RADU NA PRONALAZENJU GRAĐE O SELJAČKOJ BUNI 1573. U ČETVEROGODIŠNJEM RAZDOBLJU 1968—1971.

Sustavno istraživanje građe o seljačkoj buni 1573. započelo je 1968. godine kad je Savjet za naučni rad SR Hrvatske usvojio projekt Arhiva Hrvatske za rad na toj temi i odobrio dio potrebnih sredstava. No J. Adamček tražio je spise o seljačkoj buni i ranije.

Najvažnija arhivska građa o seljačkoj buni objavljena je još u prošlom stoljeću. Prvo je štajerski historičar Franz Krones 1868. objavio dio dokumenata iz Štajerskog zemaljskog arhiva u Grazu. Osnovni izvor za proučavanje seljačke bune predstavlja, međutim, još uvijek »Gradja za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573«, koju je 1875. objavio Franjo Rački. On je sakupio dokumente iz više arhiva i omogućio da se seljačka buna prikaže u cjelini. Poslije izlaska te građe o seljačkoj buni i njenoj prethistoriji objavljeno je samo nekoliko pojedinačnih isprava. Svi prikazi povijesti seljačke bune 1573. temeljili su se gotovo sto godina na građi Račkoga. Povjesničari su smatrali da se proučavanje bune treba sastojati samo u interpretaciji objavljene građe, jer u arhivima više nema o njoj nepoznatih dokumenata. Objelodanjivanje građe o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu uoči bune u Arhivskom vjesniku VII—VIII pokazalo je da to mišljenje nije točno, da se mnoga nejasna i kontroverzna pitanja iz povijesti bune mogu riješiti daljim arhivskim istraživanjima. Potreba, da se u tom smislu unaprijedi historiografija, bila je glavni poticaj za sastavljanje i predlaganje projekta o istraživanju građe za povijest seljačke bune 1573. Rad na tom projektu uklopio se pored toga i u brojne akcije oko priprema proslave četiristote obljetnice te bune.

Prema općem programu istraživanjima u stranim i domaćim arhivima trebalo je pronaći sve dokumente, koji osvjetljavaju tijek i program seljačke bune. Jednako važan zadatak bilo je pronalaženje građe o prethistoriji seljačke bune, tj. građe o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu uoči bune (1564—1573) i borbi feudalaca oko tih posjeda. Na širem planu trebalo je istraživati građu o agrarnim odnosima, trgovini i općenito o društvenim prilikama. Smatrali smo da jedino proučavanje nove građe s tog područja može unijeti više jasnoće u problem uzroka seljačke bune, o kojima se opširno raspravljalo.

U arhivskim fondovima, koji su kronološki sređeni, trebalo je pregledati građu od 1564—1575. godine. Tim vremenskim rasponom obuhvaćeni su najvažniji događaji iz prethistorije seljačke bune, tijek bune i njeno ugušivanje. Ali kad se radilo o građi za proučavanje uzroka bune, trebalo je zapravo obuhvatiti fondove i iz druge polovice XV stoljeća.

Rad na projektu podrazumijevao je pronalaženje, evidentiranje, snimanje i arhivističku obradu građe o seljačkoj buni. Prirodni rezultat tog rada bilo je međutim i ediranje novopronađene građe.

Godišnjim planovima određivani su arhivi, u kojima treba raditi, odnosno fondovi koje treba obrađivati. Ti su planovi sastavljeni na temelju podataka

o nadležnosti pojedinih organa vlasti u doba bune i na temelju indikacija iz arhivskih vodiča i inventara.

U nastavku ovog izvještaja prikazan je rad na četverogodišnjem istraživanju građe o seljačkoj buni u hrvatskim, slovenskim, mađarskim, austrijskim i čehoslovačkim arhivima.

I

Arhivi u Hrvatskoj

Rad na istraživanju građe o seljačkoj buni 1573. u hrvatskim arhivima započeo je prije donošenja četverogodišnjeg plana za istraživanje te građe. Rezultati tog rada poslužili su kao korisna podloga za stvaranje planova o istraživanju u stranim arhivima.

A) ARHIV HRVATSKE

U Arhivu Hrvatske pronađeno je 114 novih dokumenata koji se odnose na prethistoriju seljačke bune i urbarijalne odnose na susjedgradsko-stubičkim posjedima uoči bune. Sve smo te dokumente objavili u »Građi o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1564—1574.« (Arhivski vjesnik VII—VIII, Zagreb 1964—1965, str. 7—340). Građa je pronađena u ovim fondovima:

1. Arhiv Prvostolnog kaptola u Zagrebu

Kaptol je u XVI stoljeću bio vjerodostojno mjesto, pred kojim su se odvijali mnogi pravni poslovi, te su u njegovu arhivu sačuvane brojne isprave o Susjedgradu i Stubici uoči seljačke bune. Isprave se nalaze u ovim serijama:

a) Protocolla seu Fassiones

Iz protokola kaptolskog vjerodostojnog mjesta (sv. II, III) objavili smo 32 isprave o prethistoriji bune.

b) Acta Capituli Antiqua

Iz ove serije Franjo Rački je objelodanio 10 isprava o buni i kanoniku Franji Filipoviću. U našu su zbirku iz te serije uvrštene još tri nepoznate isprave.

c) Acta loci credibilis

Iz fonda Acta loci credibilis objelodanili smo 9 isprava iz abecedne serije (series I) i 14 isprava iz kronološke serije (series II). Objavljeni su također i dijelovi iz koncepta velike tužbe protiv Tahyja iz 1567. godine.

2. Neoregistrata acta

Iz zbirke Neoregistrata acta, koja je 1960. restituirana iz Mađarske, objavili smo 37 spisa. Ti se spisi većim dijelom odnose na period rada komorske uprave na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu (1566—1569) i predstavljaju važan prilog poznavanju prilika uoči bune 1573.

3. Urbaria et Conscriptiones

Iz ove zbirke objavili smo donjostubički urbar iz 1567. — »Regestum sessionale omnium proventuum castelli Also Ztobyca 1567« (sv. 1, br. 11).

Sesionalni regist i susjedgradski urbar iz 1566. daju obilje podataka o životu kmetova i socijalnim prilikama uoči seljačke bune.

4. Relationes commissariorum regiorum

Iz ove zbirke objelodanjeni su izvještaji kraljevskih komisija, koje su 1571. i 1572. boravile u Susjedgradu (ukupno 8 isprava).

5. Arhiv obitelji Sermage

Iz arhiva obitelji Sermage objavili smo 5 spisa o borbi Tahyja i Henninghovaca za susjedgradsko-stubičke posjede.

6. Arhiv obitelji Oršić

Iz tog je Arhiva objavljeno također 5 spisa. Objavljeni spisi odnose se na prilike uoči seljačke bune.

Pojedinačne isprave o stanju prije ili poslije bune pronalaze se još uvijek tokom arhivističke obrade pojedinih fondova u Arhivu Hrvatske.

B) ARHIV JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

U Arhivu Jugoslavenske akademije pronašli smo nekoliko dokumenata o seljačkoj buni, koje Franjo Rački nije uvrstio u svoju zbirku. Među njima su svakako najvažniji presuda seljacima u Selnici 1. III 1573. i »Signatura super damna...« — popis šteta, što ih je Matija Keglević nakon bune nanio varaždinskim plemićima. Sve dokumente, pronađene u tom arhivu, objavili smo pod naslovom »Novi dokumenti o ugušivanju seljačke bune 1573« (Arhivski vjesnik X, 1967, str. 69—115).

C) NADBISKUPSKI ARHIV U ZAGREBU

Spisi o seljačkoj buni 1573. nalaze se u seriji »Politica«, a čine ih izvještaji bana biskupa Jurja Draškovića kralju Maksimilijanu II i nadvojvodi Karlu. Te je spise objelodanio Franjo Rački.

II

Arhiv Slovenije

Glavni dio građe o seljačkoj buni iz Arhiva Slovenije objavio je Franjo Rački u svojoj »Gradji za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573.« (Starine VII, Zagreb 1875). U ožujku 1968. ponovo smo u Arhivu Slovenije pregledali svu građu o seljačkoj buni 1573.

Spisi o seljačkoj buni 1573. čuvaju se u starom arhivu Kranjskih staleža. Poredani su kronološkim redom u svežnju br. 6, a nose signature od br. 15 do br. 46. U tom se svežnju na seljačku bunu 1573. odnosi ukupno 158 spisa, od str. 73. do str. 585.

Ustanovili smo da je Rački iz tog arhiva u cjelini objavio samo 33 spisa, 55 u duljim i kraćim izvodima, a za 22 je dao samo regeste. Nije, dakle, uopće objavio 48 spisa koji su dosad ostali potpuno nepoznati. Neobjavljeni spisi obuhvaćaju oko 90 numeriranih stranica. I dio onih spisa, za koje su objavljeni samo regesti ili koji su objavljeni u kraćim izvodima, sadržava važne podatke, pa bi ih trebalo objelodaniti u cjelini. Prema tome, više od polovice spisa o seljačkoj buni 1573. u Stanovskom arhivu u Ljubljani trebalo bi publicirati.

U Vicedomskom arhivu Kranjskih staleža također su pronađeni novi spisi o buni kod Laškog 1572—1573, koja je povezana s općom seljačkom bunom 1573. godine.

Sva građa iz Arhiva Slovenije snimljena je na mikrofilmove i razvijena na fotografijama. Izrađeni su također i regesti.

III

Arhivi u Mađarskoj

U mađarskim arhivima radili smo 1969, 1970. i 1971. godine prema unaprijed utvrđenim programima.

Najviše smo radili u Mađarskom državnom arhivu (Magyar országos levéltár) u Budimpešti, u kojem su sakupljeni gotovo svi stariji ugarski arhivi. Istraživanja su vršena u arhivu Ugarske dvorske komore (23 fonda), arhivu Ugarske dvorske kancelarije (5 fondova), odjelu obiteljskih arhiva (4 fonda) i u zbirci »Diplomatikai levéltár«.

Osim u Mađarskom državnom arhivu, radili smo kraće vrijeme u Arhivu baranjske županije u Pečuhu, Arhivu šomođske županije u Kapošvaru, Arhivu ugarskog primasa u Ostrogonu (Primasi levéltár) i Odjelu rukopisa u Széchényjevoj nacionalnoj biblioteci u Budimpešti.

A) ARHIV UGARSKE KRALJEVSKE KOMORE

Najvažniji novi dokumenti o prilikama na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu uoči seljačke bune 1573. i novi dokumenti o samoj buni pronađeni su u arhivu Ugarske kraljevske komore (Archivum Camerae regiae Hungaricae), koji danas čini dio Mađarskog državnog arhiva. U tom su arhivu pregledani svi fondovi, koji imaju dokumente iz vremenskog razdoblja 1564—1575, i nekoliko zbirki, koje nisu sređene po kronološkom principu.

Prema utvrđenim kriterijima u komorskom su arhivu pregledana 23 fonda (90 svežnjeva spisa i 100 pomoćnih knjiga).

1. Protocolla Cameralis consilii (E-1)

Protokoli komorskog vijeća sadržavaju dosta bilježaka o Susjedgradu i Stubici u doba komorske uprave. Fond zahvaća razdoblje 1549—1773, ali su iz doba bune sačuvani zapisnici samo za godine 1564—1567. (do kolovoza), 1568—1570. (do travnja) i protokoli za rujan i listopad 1575. Prema tome, odluke Komorskog vijeća iz 1572. i 1573. nisu sačuvane. Ali djelatnost je Vijeća poznata i tih godina preko dopisa, koje je slalo (Expeditiones camerales).

Pregledani su ovi spisi:

Sv. 5, god. 1563—1565.

Sv. 6, god. 1566—1567. (do kolovoza)

Sv. 7, god. 1568—1570. (do travnja)

1575 (rujan-listopad)

Iz sačuvanih zapisnika ispisane su odluke, koje se odnose na susjedgradsko-stubičke posjede uoči seljačke bune. Ti su ispisi već objavljeni u »Izvještaju o istraživanju građe o seljačkoj buni 1573. u inostranim arhivima 1969. i 1970. godine« (Arhivski vjesnik XIII, 1970, 490—492). Sastavljen je i pregled ostale građe o Hrvatskoj.

2. Expeditiones Camerales (E-15)

»Expeditiones camerales« (E-15) idu u red osnovnih serija arhiva Ugarske dvorske komore, a obuhvaćaju vremensko razdoblje 1531—1772. (614 svežnjeva spisa i 200 elenha). Seriju spisa sačinjavaju koncepti dopisa, koji su upućivani iz Komore, ali se uz pojedine koncepte kao prilozi nalaze i primljeni dopisi. Elenhi počinju s godinom 1565.

Iz tog je fonda pregledana ova građa:

Indeksi i elenhi:

- Br. 615 — 1565—1566. god.
- Br. 616 — 1567. god.
- Br. 617 — 1568. god.
- Br. 618 — 1569. god.
- Br. 619 — 1570. god.
- Br. 620 — 1570—1571. god.
- Br. 621 — 1571—1574. god.
- Br. 622 — 1572—1573. god.

Spisi (koncepti):

- Sv. 12 — god. 1565.
- Sv. 13 — god. 1566.
- Sv. 14 — god. 1567.
- Sv. 15 — god. 1567.
- Sv. 16 — god. 1568. januar—april
- Sv. 17 — god. 1568. maj—august
- Sv. 18 — god. 1568. septembar—decembar
- Sv. 19—27 god. 1569—1572.
- Sv. 28 — god. 1573. januar—maj
- Sv. 29 — god. 1573. juni—septembar
- Sv. 30 — god. 1573. oktobar—decembar
- Sv. 37 — god. 1576.

Ukupno je dakle pregledano 9 elenha i 19 svežnjeva spisa.

U fondu »Expeditiones camerales« nalaze se spisi o kraljevskim posjedima u Hrvatskoj, o kraljevskom porezu (dika, taxa) i raznim drugim pitanjima iz nadležnosti Ugarske komore. Sva pronađena građa, koja se odnosi na Hrvatsku, posebno je popisana.

Iz elenha je ispisano 90 regesta spisa, koji se odnose na susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo i seljačku bunu. Neki spisi, ubilježeni u elenhima, nisu se sačuvali, pa su zapravo i regesti važan izvor. Tako se npr. iz bilješke u elenu br. 622 saznaje da su kmetovi Susjedgrada i Stubice nakon bune (2. VI 1573.) podnijeli kralju novu tužbu protiv TaHYja. Ta se tužba, međutim, među spisima nije sačuvala.

Regeste iz ovog fonda objavili smo u Arhivskom vjesniku XIII, 1970, str. 492—500. Iz istog je fonda snimljeno na mikrofilmove 87 spisa (195 stranica). Za te su spise izrađeni opširni regesti, a priprema se i njihovo objelodanjivanje.

3. Benignae Resolutiones (E-21)

Kraljevske rezolucije čine cjelovitu zbirku različitih kraljevskih mandata, koji su preko Ugarske dvorske komore upućivani različitim adresatima. Fond ima 533 svežnja spisa i zahvaća vremensko razdoblje 1531—1772. Pored spisa postoje i elenhi, koji su djelomično i kopijalne knjige. Pregledani su elenhi za razdoblje 1531—1574. (br. 533—556) i spisi za razdoblje 1564—1574.

U Arhivskom vjesniku objavili smo iz te zbirke regeste spisa, koji se tiču prilika uoči seljačke bune ili se odnose na samu bunu (AV XIII, 1970, str. 500—505). Objavljeni su regesti za 83 spisa, ali se, kao i u drugim slučajevima, svi spisi nisu mogli pronaći. Godine 1970. iz tog je fonda snimljeno 89 spisa (223 stranice). Izrađeni su i njihovi regesti. Sastavljen je nadalje pregled spisa, koji se odnose na prilike u Hrvatskoj.

4. Protocollum commissariorum regionum (E-32)

U ovom fondu pregledana je jedna knjiga uvezanih izvještaja kraljevskih komesara (1569—1612).

U taj su protokol unošeni cjeloviti izvještaji pojedinih komisija, ali dosta neredovito. Iz Hrvatske potiče samo izvještaj o stanju tridesetnica (fol. 180—196).

5. Causarum regalium directoratus (E-37)

U ovom je fondu pregledan Indeks (br. 747), koji se odnosi na vremensko razdoblje 1560—1740. Iako je direktor kraljevskih parnica Blaž Jo, kako to pokazuju brojni izvori, pokrenuo i vodio parnicu protiv obitelji Hennyng 1567, u ovom fondu o toj parnici ne postoji ni jedan spis. Građa o Hrvatskoj potječe iz XVII i XVIII stoljeća.

6. Litterae ad Cameram exaratae (E-41)

U ovom su fondu pregledani svi dopisi upućeni Ugarskoj komori godine 1564—1575, odnosno ova građa:

Spisi:

Sv. 7, god. 1564—1565.

Sv. 8, god. 1566—1569.

Sv. 9, god. 1569—1574.

Sv. 10, god. 1575.

O prehistoriji seljačke bune pronađeni su ovi spisi:

Stephanus Gerdak: relatio de bonis Marci Horvath, de quibus partem decimarum episcopus Draskovich recipit, 25. IV 1564.

(Acta, 1564, fol. 98—99)

Franciscus Tahy exolutionem militum suorum sollicitat, 31. VIII 1565.

(Acta, 1565, fol. 165)

Stephanus Gerdak contra Franciscum Tahy propter oppressionem colonorum; de decima Capituli, 7. VIII 1567.

(Acta, 1567, fol. 78—79)

Stephanus Gerdak adventum commissariorum expectat: de oppressione colonorum et divenditione vini, 5. V 1568.

(Acta, 1568, fol. 49—50)

Contractus Capituli Zagrabiensis cum Francisco Tahy et Stephano Gerdak de decimis capitularibus in Stubicza, Szomszedvara et Novaki pro summa 200 fl. hung., 29. VI 1569.

(Acta, 1569, fasc. 53, fol. 93)

Navedeni spisi snimljeni su na mikrofilm (11 stranica).

7. Instructiones camerales (E-136)

U fondu »Instructiones« čuvaju se kopije instrukcija kraljevskim povjerenicima koji su izvršavali različite komorske naloge. Iako su ti povjerenici u više navrata dolazili u Susjedgrad zbog sporova suvlasnika ili seljačkih nemira, u registriranom dijelu fonda sačuvana je samo jedna instrukcija o djelatnosti komesara na tim posjedima (v. Arhivski vjesnik XIII, 1970, 506).

Moguće je da se neki važni dokumenti o djelatnosti spomenutih povjerenika, koji se inače spominju u drugim izvorima (npr. saslušavanje kmetova 1572), nalaze u neregistriranom dijelu fonda koji ima 16 svežnjeva spisa. Od tih spisa pregledana su samo dva svežnja (sv. 22, 23).

Snimljena su tri dokumenta (11 stranica).

8. Relationes commissariorum regionum (E-137)

Pregledani su ovi spisi:

Sv. 1, 20 listova

Sv. 2, 217 listova

Sv. 3, 317 listova.

Pregledani su izvještaji kraljevskih komesara za razdoblje 1564—74, ali građa o seljačkoj buni u tom fondu nije pronađena.

9. Acta Publica (E-142)

U fondu »Acta Publica« nalaze se različiti javno-pravni spisi za vremensko razdoblje XVI—XIX stoljeće (31 svežanj spisa). Pregledani su indeksi i elenhi (sv. 1, sv. 2), ali građa o seljačkoj buni u tom fondu nije pronađena.

10. Acta radicalia (E-147)

Uvidom u elenhe (br. 32, 33) ustanovljeno je da građa o Hrvatskoj u tom fondu potječe iz XVIII stoljeća: spisi o desetini u Slavoniji (Fasc. 40), spisi o desetini Pakraca i Podborja (Fasc. 47), spisi o desetini Moslavine 1734—1795. (Fasc. 61), mapa vlastelinstva Valpovo (Fasc. 73, br. 15).

11. Neoregistrata acta (E-148)

Iako je najveći dio hrvatske građe iz zbirke Neoregistrata acta (NRA) restituiran, u zbirci je još uvijek zaostalo dosta spisa iz Hrvatske, među njima i o prethistoriji seljačke bune.

Pregledana su ova arhivska pomagala i na temelju njih naručeni odgovarajući spisi:

1) A — 2455 Index chronologicus Neoregistratorum Actorum a Tomo I usque inclusive CX. Tomus III ab anno 1556—1609.

A — 2462 Index generalis locorum in primis sex tomis Actorum Neoregistratorum.

A — 2461 Index generalis personarum quae in primis sex tomis Actorum Neoregistratorum continentur.

2) Elenhi: od ukupno 140 elenha pregledano je 40, tj. elenhi za Fasc. 1 do Fasc. 815.

U zbirci NRA pronađeni su ovi spisi o prethistoriji seljačke bune 1573:

Informatio Stephani Gerdak, 1567.

(Fasc. 632, nro 15)

Informatio Stephani Gerdak, 1567.

(Fasc. 632, nro 18)

Informatio Stephani Gerdak, 1568.

(Fasc. 632, nro 20)

Informatio Stephani Gerdak, 1568.

(Fasc. 632, nro 21)

Repraesentatio Statuum et Ordinum Regni Croatiae et Sclavoniae.

(Fasc. 632, nro 14)

Genealogia familiae Hennyngh de Zomzedwara.

(Fasc. 592, nro 4, 8, 21)

Actio familiae Hennyngh contra Gabrielem Thahy.

(Fasc. 592, nro 10)

Reversales Michaelis Herlenowych, 1571.

(Fasc. 723, nro 91)

Snimljene su 23 stranice spisa i uvrštene u zbirku Arhiva Hrvatske »Seljačka buna 1573«. Izrađen je također i pregled građe o Hrvatskoj, koja nije restituirana.

12. Acta Jesuitica (E-152)

Na temelju inventara i vodiča ustanovljeno je da se u fondu nalazi građa o ovim isusovačkim samostanima u Hrvatskoj:

Residentia Eszekensis (123. doboz)

Collegium Fluminense (125. doboz)

Collegium Poseganum (134. k.)

Irregistrata fasc. 240 (Coll. Poseganum, Varasdiense, Zagradiense).

Navedena arhivska građa potiče iz XVII i XVIII stoljeća i nije posebno proučavana.

13. Urbaria et Conscriptiones (E-156)

Velika zbirka urbara i popisa vlastelinstava sadržava važnu građu o Hrvatskoj, iako je veći dio hrvatskih spisa 1960. restituiran. U toj su zbirci pronađeni urbari i inventari susjedgradsko-stubičkih posjeda uoči seljačke bune i druga slična građa iz XVI stoljeća.

Pregledana je ova građa:

1. *Elenhi*: 10 komada.

2. *Spisi*: (irregistrata)

310. sv. (Fasc. 1)

311. sv. (Fasc. 2)

312. sv. (Fasc. 3)

313. sv. (Fasc. 4)

314. sv. (Fasc. 5)

315. sv. (Fasc. 6)

316. sv. (Fasc. 7)

317. sv. (Fasc. 8)

318. sv. (Fasc. 9)

319. sv. (Fasc. 10)

320. sv. (Fasc. 11)

Iz ove zbirke odnosi se na seljačku bunu (u širem smislu) ova građa:

Inventarium castri Zomzedwara et castelli Also Zhtwbycz anno 1566. confectum.
(Fasc. 51, nro 1)

Regestum factum super nova connumerazione universorum bonorum et proventuum castri Zomzedwara pro utraque parte Sacrae scilicet Caesariae Regiaeque Maiestatis ac Magnifici Domini Francisci Tahy ano 1566. die 19. novembris reambulatorum et conscriptorum.

(Fasc. 51, nro 2)

Extractus urbariis castri Zomzedwara 1567.

(Fasc. 51, nro 3)

Inventarium arcis Zomzedwara et castelli Also Zthubytza 1571.

(Fasc. 100, nro 39)

Sve su to važni izvori za upoznavanje društvenih odnosa uoči seljačke bune. Snimljeni su na mikrofilmove (oko 250 str.) i pripremaju se za objavljivanje.

Iz te su zbirke još snimljeni: Inventar Virovitice iz 1547. (99/7), urbar Medvedgrada iz početka XVII st. (151/73), Popis Frankopanskih dobara (90/2) i popis Virovitice nakon oslobođenja (62/25).

U neregistriranom dijelu zbirke (irregestrata) pronađeni su ovi urbari: Regestum super administratione proventuum... possessionis Vidowcz 1531, 1533. (Ur. et Con., Irr. 11/17, 6/70).

Consignatio pagorum Valachorum sub capitaneatu Caprocensi, Criesiensi et Ivanich (Isto, 6/52).

Sastavljen je opširan pregled građe, koja se odnosi na Hrvatsku.

14. Regesta Decimarum (E-159)

U fondu »Regesta decimarum« pregledana je sva građa, koja se odnosi na Hrvatsku. U svežnju 275. nalaze se popisi pod nazivom *Episcopatus Zagrabienensis*, a sadržavaju popise desetine u Dužici i Gorici 1601—1610, te urbare Medvedgrada i Brokunovca (176 listova). U svežnju 298. pronađen je popis vinske desetine za dio međimurskih posjeda iz 1678. (19 listova).

15. Neoregestrati processus (E-162)

U ovom je fondu pregledano 5 indeksa:

A — 2686. Index processuum fisci regii activi et passivi, Tomus I a nro 1. usque nro 79. inclusive.

A — 2687. Isto, Tomus II, nro 80. usque ad 199.

A — 2688. Isto, Tomus III, a nro 200. usque ad nro 376.

A — 2689. Isto, Tomus IV, a nro 377. usque ad nro 446.

A — 2690. Isto, Tomus V, a nro 447. usque ad finem.

Građa o seljačkoj buni nije pronađena, iako se s obzirom na susjedgradsku parnicu moglo očekivati da će se nalaziti i u ovom fondu.

16. Conscriptioes portarum (E-158)

Pregledana je sva građa iz XVI stoljeća, koja se odnosi na Hrvatsku, jer različiti popisi poreza omogućavaju da se upotpuni slika o gospodarskom razvoju uoči seljačke bune. Pregledani su ovi svežnjevi spisa:

Generalis conscriptio portarum (A-2861)

Status dicæ comitatum (A-2684)

Irregestrata, Fasc. 4.

Irregestrata, Fasc. 5.

Pronađeni su brojni popisi dike za varaždinsku, križevačku i zagrebačku županiju iz druge polovice XVI stoljeća, koji popunjavaju postojeće popise u Arhivu Hrvatske. Naručeni su mikrofilmovi tih popisa (oko 100 str.).

17. Nadasdy család (E-185)

Arhiv obitelji Nadasdy obuhvaća vremensko razdoblje 1526—1711, a za hrvatsku su povijest najvažniji spisi iz XVI stoljeća — korespondencija palatina Tome Nadasdyja s različitim osobama u Hrvatskoj, te korespondencija Franje II Nadasdyja (1550—1603).

Prema indexu br. 66 napravljen je pregled sačuvanih dopisa i pisama, koje su Nadasdyji u XVI stoljeću primili iz Hrvatske. Iz tog se pregleda može naslutiti da se u korespondenciji obitelji Nadasdy nalazi važna građa za hrvatsku povijest, dopisi gotovo svih istaknutijih osoba u Hrvatskoj u XVI stoljeću. Sačuvano je oko 130 str. pisama Franje Tahyja i dvadesetak dopisa iz doba seljačke bune (1572—73). Nažalost, rad na građi tog arhiva nije završen; podaci o njegovu sadržaju dobiveni su tek 1971. godine. Proučavanje tog arhiva treba međutim, uvrstiti među primarne zadatke, jer postoje opravdane pretpostavke da će se u njemu naći izvori o društvenim odnosima u doba seljačke bune, podaci o pojedinim ličnostima, a možda i o samoj buni.

18. Collectio Kukuljevicsiana (E-201)

Od zbirke arhivalija, koju je Ugarska komora svojedobno otkupila od nasljednika Ivana Kukuljevića, pregledan je elenh. Ustanovljeno je da u zbirci nema građe o seljačkoj buni 1573, ali se svi spisi (4 kutije) odnose na različita područja hrvatske povijesti (vremenski raspon 1238—1699).

19. Missiles (E-204)

Prema abecednom kazalu (A-2708) u fondu »Missiles« (XVI—XIX stoljeće) nalazi se samo nekoliko pisama iz Hrvatske, ali se ni jedno ne odnosi na seljačku bunu 1573. godine.

20. Acta Cameralia (E-205)

Zbirka »Acta cameralia« nastala je izvan registrature Ugarske komore, naknadnim prikupljanjem spisa u njenu arhivu. Nema arhivskih pomagala. U njoj smo pronašli 4 spisa koji se odnose na prilike pred bunu. Pregledani su ovi svežnjevi:

- B — 1831 Pisma Ugarskoj komori, XVI stoljeće
- B — 1833 Molbe vladarima, upućene na rješavanje Ugarskoj komori (XVI stoljeće)
- B — 1837 Molbe Dvorskoj i Donjoaustrijskoj komori
- B — 1881a Mješoviti spisi, XVI—XVII stoljeće
- B — 1881b Mješoviti spisi, XVI—XVII stoljeće.

Pronađeni su ovi spisi o prethistoriji seljačke bune:

Gerdak i Ivan Varaždinec — Ugarskoj komori, 7. IV 1568: tužba protiv Franje Tahyja.

(B-1831, fol. 155, 156)

Franjo Tahy — Ugarskoj komori, 8. XII 1568: odgovor na optužbe komorskih službenika u Susjedgradu, tužba protiv Gerdaka.

(B-1831, fol. 161)

Stjepan Gerdak i Ivan Varaždinec — Ugarskoj komori, 31. I 1567: odgovor na pismo od 8. I 1567; Tahy se ne pokorava nalogima o vraćanju kmetova; razne gospodarske obavijesti.

(B-1831, fol. 163, 164)

Zagrebački kaptol obavještava bana Petra Erdödyja o predaji tužbe Franje Tahyja protiv obitelji Hennyngh zbog izbacivanja iz Susjedgrada i Stubice, 1565.

(B-1831)

Navedeni spisi snimljeni su na mikrofilmove i uvršteni u zbirku Arhiva Hrvatske »Seljačka buna 1573«.

21. *Lymbus* (E-211)

Zbirka »*Lymbus*« nastala je naknadnim sjedinjavanjem spisa različite provenijencije i nekih komorskih ureda. Ta heterogena građa nije sređena kronološki i nema pomoćnih knjiga, a sastoji se iz tri serije.

U zbirci »*Lymbus*« pronašli smo odmah na početku rada u Madžarskom državnom arhivu četiri važna dokumenta o seljačkoj buni, pa je u narednom razdoblju rad na toj zbirci uvijek stavljen među najvažnije zadatke. Namjeravali smo pregledati svu građu iz XVI stoljeća, ali se to nije moglo učiniti jer je 1970. čitav fond preformiran, zbog čega je dio naših bilježaka izgubio svaku vrijednost.

U razdoblju 1969—1970. pregledani su ovi spisi zbirke »*Lymbus*«:

Series I

- B — 2122, Fasc. 1 (1527—1569)
- B — 2123, Fasc. 2—3 (1570—1589)
- B — 2124, Fasc. 4—5 (1590—1616)

Series II

- 78. cs. (Fasc. 2), 79. cs. (Fasc. 3), 80. cs. (Fasc. 4),
- 81. cs. (Fasc. 5), 82. cs. (Fasc. 6), 83. cs. (Fasc. 7),
- 84. cs. (Fasc. 8), 85. cs. (Fasc. 9), 86. cs. (Fasc. 10),
- 100. cs. (Fasc. 24), 112. cs. (Fasc. 32), 115. cs. (Fasc. 32).

Series III

- 198. cs., 199. cs., 203. cs., 204. cs.,

U »*Lymbusu*« je pronađena ova građa o seljačkoj buni 1573:

Querela communitatis colonorum Berdoczensium per dominum Thahy propugnatorum (1566).

Lista pitanja za saslušavanje Ilije Gregorića.

(*Series II, nro 32*)

Conscriptio fassionum a 33 seditiosis rusticis captivis prolatarum (Izvod sa saslušavanja 33 uhapšena seljaka u Grazu).

(*Series II, nro 32*)

Uputstvo doktoru Ivanu Hütstockeru za nastavak saslušavanja Ilije Gregorića.

(*Series II, nro 32*)

Zbog izuzetne važnosti ti su dokumenti kserokopirani (18 str.) i objelodanjeni u »Novoj građi o seljačkoj buni 1573« (Arhivski vjesnik XI—XII, 1968—69, 32—33, 35—38).

U zbirci je nadalje pronađen izvještaj Eemerika Erdődyja o pobuni posavske kmetove u XVII stoljeću. (*Series II, nro 32*).

U zbirci »*Lymbus*« pronađeno je zatim dosta građe, koja se odnosi na agrarne prilike u Hrvatskoj: iscrpni računi vlastelinstva Steničnjak 1551—1555, izvještaj zagrebačke tvrđave iz 1530, popis seljaka koje su 1565. sa Steničnjaka odveli Turci itd. (Sv. 78, 115). Posebnu grupu spisa čine popisi (elenhi) arhiva starih hrvatskih plemićkih obitelji (sv. 198, 199, 203, 204). Spisi tih obitelji vjerojatno se nalaze u drugim fondovima komorskog arhiva. Sastavljen je pregled pronađene opće građe, a važniji spisi o agrarnim odnosima bit će snimljeni (oko 80 str.).

22. Miscellanea Slavonica (E-295)

Spisi fonda »Miscellanea Slavonica« (E-295) potječu iz XVII i XVIII stoljeća, a sastoje se iz dvije podserije:

1. Miscellanea Slavonica inventata, XVII—XVIII stoljeće, 134 sveznja.
2. Miscellanea Slavonica non inventata,, XVIII stoljeće, 53 sveznja.

Na temelju indeksa (136 k) napravljen je kratki pregled prve podserije, ali je za bolji uvid u sadržaj tog fonda potrebno svakako proučiti elenh (137 k).

23. Városi és kamarai iratok (E-554)

»Városi és kamarai iratok« je zbirka različitih komorskih spisa, koje su naknadno na raznim mjestima sakupili sabirači historijske građe, ponajviše Nikola Janković. U zbirci se nalazi dosta građe iz Hrvatske; o diki, tridesetnici, uzdržavanju zemaljske vojske, o posjedima Zagrebačke biskupije. Izrađen je poseban pregled te građe. Važnija građa određena je za snimanje.

B) ARHIV UGARSKE KRALJEVSKE KANCELARIJE

U arhivu Ugarske kraljevske kancelarije (Archivum cancellariae regiae Hungaricae), koji danas čini odjel (szekcio A) Madžarskog državnog arhiva, pregledani su svi fondovi iz doba seljačke bune. Nažalost, stariji spisi tog arhiva su propali, pa sačuvana građa ni izdaleka ne odražava djelatnost Ugarske kraljevske kancelarije koja je, kako se vidi iz drugih spisa, davala mišljenja i prijedloge o ugušivanju seljačke bune i kažnjavanju uhapšenih seljaka.

Iz arhiva Ugarske kraljevske kancelarije pregledano je pet pomoćnih knjiga i tri sveznja spisa.

1. Acta Camerae Hungaricae (A-20)

U ovom je fondu pregledan:

Repertorium repraesentationum Camerae Hungaricae ab anno 1573. usque ad 1700. (Br. 288).

»Acta Camerae Hungaricae« jesu najvažniji fond u arhivu Ugarske kraljevske kancelarije, u kojem se, prema prethodnim podacima, mogla očekivati građa o seljačkoj buni 1573. U tom se fondu, nažalost, za razdoblje 1564—1574. sačuvalo samo nekoliko spisa, koji se uopće ne odnose na Hrvatsku.

2. Propositiones et Opiniones (A-33)

Pregledan je:

Index, 1527—1689. (br. 242)

U ovom fondu nije se sačuvala građa za Hrvatsku iz XVI stoljeća.

3. Conceptus expeditionum (A-35)

Pregledana je knjiga:

Indices et repertorium conceptus expeditionum.

Ovaj fond sadržava koncepte dopisa Ugarske dvorske kancelarije. Prema indeksu i repertoriju, u fondu se nalaze samo dvije isprave o Susjedgradu iz XVI stoljeća. To su:

Nalog odbjeglom službeniku Franje Tahyja Franji Vitezu da podnese račune svoje uprave, br. 971/1569.

Sajamski privilegij za trgovište Susjedgrad, izdan na molbu Franje Tahyja, 20. VI 1569, br. 982, 1569.

4. Hungarica Palffyana (A-107)

Na temelju elenha izrađen je pregled dijela spisa, koji se odnose na Hrvatsku. Spisi ove zbirke posebno su važni za hrvatsku povijest XVIII stoljeća, jer sadržavaju projekte, promemorije, povjerljive izvještaje, pa i studije o različitim vojnim, političkim upravnim i drugim pitanjima. Zbirka ima 17 sv. spisa i jedan elenh. Iz pregleda se vidi da se u njoj nalaze i važni spisi o seljačkoj buni 1755. godine.

5. Acta Particularia (A-93)

Iz tog su fonda pregledani:

Index (br. 56)

Spisi: sv. 516, 522. i 536.

U fondu nije pronađena građa o seljačkoj buni 1573, ali se u njemu nalazi mnogo spisa iz Hrvatske, razvrstanih po predmetima. Posebno je važna građa pod br. 516, 521, 522, 523, 524. i 527, koja se u cjelini odnosi na posavske bune u XVII stoljeću i seljačku bunu 1755. Sadržaj spisa u sv. 516 izrađen je posebno.

C) OBITELJSKI ARHIVI

U Mađarskom državnom arhivu pregledani su arhivi onih obitelji, koje su u doba seljačke bune 1573. posjedovale vlastelinstva u Hrvatskoj (Erdödy, Keglević, Batthyany) i arhiv obitelji Eszterhazy.

1. Eszterhazy család Tatai levéltára (P-202)

U arhivu obitelji Eszterhazy nalaze se dvije serije spisa iz Hrvatske, pa su pregledani odgovarajući elenhi:

1. Chronologicus extractus variarum correspondentiarum in negotiis publicis banalibus ad excell. dom. Josephum Eszterhazy banum extradatarum (1716—1755); sadržava regeste spisa serije »Acta publica Banalia«.
2. Elenchus actorum dominiorum Razinya et Slanya in Croatia existentium (P-202, Rsz. 6) — popis spisa serije »Acta croatica« (1517—1813).

Prva serija sadržava spise hrvatskog bana Josipa Eszterhazyja (1733—1741), a drugu seriju (Acta Croatica) čine gospodarski spisi vlastelinstva Rasinje i Slanja. U toj se seriji nalaze tri dokumenta o seljačkoj buni 1755. (Fasc. 13, br. 347; Fasc. 15, br. 348).

2. Erdödy család (P-107)

U arhivu obitelji Erdödy u Budimpešti nalazi se samo manji dio arhivalija te obitelji. Najglavnije njene arhivalije čuvaju se u državnom arhivu Slovačke u Bratislavi. Na temelju elenha (»Conspectus documentorum...« za series A, »Elenchus litterarum...« za series B i elenka za series C) načinjen je opći pregled građe, koja se odnosi na Hrvatsku. Snimljeni su gospodarski spisi jastrebarskog vlastelinstva iz druge polovice XVI i iz početka XVII stoljeća:

Prihodi i rashodi vlastelinstva Jastrebarsko 1582. Regestum porcorum decimalium et redemptionalium 1583.

Prihodi i rashodi vlastelinstva Jastrebarsko 1605.

Urbar jastrebarskih posjeda iz 1622.

3. Keglevich család levéltára (P-421)

Budući da je seljačka buna 1573. zahvatila i posjede obitelji Keglević u Hrvatskom zagorju (Krapina, Kostel, Lohor), pregledan je arhiv obitelji Keglević, koji ima 81 svežanj spisa. Na hrvatske se posjede odnosi samo V odjel tog arhiva, pa su pregledani spisi u sva 24 svežnja tog odjela. Spisi tog odjela svrstani su u pet grupa:

1. Szlavoniai ügyek I 1633—1697, 42 lista
2. " " II—V 1549—1840, 262 lista
3. " " VI—VIII 1635—1789, 200 listova
4. " " IX—XVIII 1476—1857, 214 listova
5. " " XIX—XXIV 1550—1804, 275 listova

Grada V odjela ob. Keglević odnosi se na posjede te obitelji u Hrvatskom zagorju i Pounju, te ima veliku važnost za proučavanje agrarnih odnosa. Najvažniji dokument među svim spisima je nesumnjivo hrvatskim jezikom pisani urbar bužimskog vlastelinstva iz prve polovice XVI stoljeća.

4. Arhiv obitelji Batthyany (P-1313 do P-1342)

Među arhive, važne za hrvatsku povijest, svakako ide arhiv obitelji Batthyany (Herceg Batthyany család levéltára), koji se nalazi u Mađarskom državnom arhivu u Budimpešti. U körmendskom dijelu tog arhiva svojevrmeno je radio Ferdo Šišić, ali građa o različitim pitanjima iz hrvatske povijesti zapravo je još uvijek netaknuta. U tom se arhivu nalazi velik broj spisa o političkim i gospodarskim prilikama u XV stoljeću, što posebno povećava njegovu važnost.

Rad na proučavanju arhiva obitelji Batthyany započet je 1970. i nastavljen 1971. godine. Proučen je tiskani repertorij (Zimanyi Vera, A herceg Bathyany család levéltára, Budapest 1969) i serije spisa: Maioratus, Miscellanea, Acta antiqua, Urbari (Körmendski arhiv)

Snimljen je dio građe iz serije Acta antiqua, i to samo građa iz XVI stoljeća. Naknadno je na temelju konkordanci naručeno snimanje i onih spisa, koji su iz serije Acta antiqua preneseni u Diplomataikai levéltár (građa do 1526) i posebno dio spisa pod naslovom »Acta Antiqua. Miscellanea Croatica« (Alm. 5, Lad. 7, br. 188—262; Alm. 5, Lad. 8, br. 263—291). Načinjen je pregled građe, koja se odnosi na Hrvatsku.

Iz arhiva obitelji Batthyany naručeni su nadalje mikrofilmovi ovih urbara:

Registrum super divisione castri Felsewlyndwa... 1541.
(*Filmtár 4329, 2. sorszám*)

Urbari vlastelinstva Greben, 1555—1565.
(*Filmtár 4329, 6. sorszám*)

Gereben tarthományak... 1579.
(*Filmtár 4332, 45. sorszám*)

Urbarium arcis Greben anni 1624.
(*Filmtár 4332, 45 sorszám*)

Gereben Tharthományának... 1590.
(*Filmtár 4330, 24. sorszám*)

Gereben, Hraschina Valpotság, 1630—1640.
(*Filmtár 4332, 49. sorszám*)

U arhivu obitelji Batthyany trebalo bi još proučiti ove serije:

1. Spisi koji se tiču Hrvatske (P-1313, br. 247)
2. Spisi o turskim provalama, (P-1313, sv. 248, 249)
3. Spisi o seljačkim pokretima u XVIII stoljeću (P-1313, sv. 266)
4. Rukopisi (1527—1931) (P-1313, br. 267, 268)
5. Missiles 16.—17. stoljeće (P-1314, elenih br. 278, 279, 280, 281)
6. Spisi bana Adama Batthyanya, napose o seljačkoj buni 1755. (P-1316, Fasc. 7-11).
7. Gospodarski spisi hrvatskih vlastelinstava u körmendskom arhivu (P-1322).
8. Spisi vlastelinske uprave u Ludbregu (P-1333)

Spisi u arhivu obitelji Batthyany važni su sa šireg stanovišta i za proučavanje seljačke bune 1573, jer sadržavaju obilje podataka o gospodarskom i društvenom razvoju Hrvatske u XVI stoljeću. Posebno treba naglasiti da se u tom arhivu nalazi mnogo građe o migracijama hrvatskih seljaka u zapadnu Ugarsku (u više serija). Nije isključeno da su u nabrojanim fondovima možda nalaze i podaci o seljačkoj buni 1573. godine.

Iz Batthyanyjevih arhiva potiče veći broj popisa dike za kraj XV i početak XVI stoljeća, koji će, kad se prouče, baciti novo svjetlo na strukturu feudalnog zemljišnog posjeda. U tom je arhivu nadalje pronađeno nekoliko spisa o dosada nepoznatoj seljačkoj buni u XV stoljeću (Acta Antiqua, Alm. 5, Lad. 8, br. 277) i tri veće skupine spisa o seljačkoj buni 1755.

D) DIPLOMATIKAI LÉVELTÁR

Diplomatički arhiv je velika zbirka dokumenata iz razdoblja prije Mohačke bitke 1526. (Collectio antemohachiana). U toj zbirci je prvenstveno istraživana građa o agrarnim odnosima. Time je rad na građi tog starijeg arhiva povezan sa širim problemom uzroka seljačkih buna u XVI stoljeću.

U zbirci Diplomatiikai levéltár pronađeno je oko 30 popisa poreza za razdoblje 1495—1526. i važna građa o kraljevskom sudu (judicium generale) iz 1481. Svi će ti dokumenti biti mikrofilmovani, a važniji urbari i neki popisi poreza već su snimljeni. Snimljena je ova građa:

Popis dike u Hrvatskoj (južno od Kupe) oko 1480.

(Dl. 32.650)

Urbari vlastelinstava Medjurić, Velika i Steničnjak iz 1519.

(Dl. 37.007)

Urbar vlastelinstva Jastrebarsko iz XV stoljeća.

(Dl. 35.014)

Popis desetine u pripadnostima Mutnice, Bihaća, Homljana, Ripača i drugih mjesta.

(Dl. 38.644)

Registrum negociacionis 1520—1522. (Računi provizora Steničnjaka)

(Dl. 26.227)

Popis šteta učinjenih pri napadu na Varaždinske toplice 1520.

(Dl. 26.226)

Inventari Božjakovine, Mutnice, Lipovca, Vivodine i Steničnjaka iz XV stoljeća.

(Dl. 22.235)

Registrum sessionum in oppido Christalowcz anno 1472.

(Dl. 103.708)

Računi gornice na vlastelinstvu Dišniku (Desnicze) 1482.
(Dl. 103.880)

Popis gornice na vlastelinstvu Grebenu 1492.
(Dl. 103.944)

Popis napuštenih selišta na vlastelinstvu Velika 1483.
(Dl. 26.026)

E) ŽUPANIJSKI ARHIV U PEČUHU

U arhivu baranjske županije u Pečuhu pregledan je arhiv franjevačkog samostana, u kojem se nalazi dosta spisa iz Hrvatske. (Taj je samostan bio središte tzv. Provincije sv. Ladislava). Veći dio spisa potječe iz XVIII i prve polovice XIX stoljeća.

F) ŽUPANIJSKI ARHIV U KAPOSVARU

U arhivu šomodjske županije u Kaposvaru pregledan je arhiv obitelji Janković. Spisi tog arhiva odnose se gotovo u cjelini na posjede u Hrvatskoj.

U prvom dijelu arhiva obitelji Janković nalaze se spisi o posjedima Adamovec (1583—1652), Brokunovec (1550—1627), Moravča (1643—1659), Berislavec (1510), Blaškovec (1584—16121), Belovar (1604—1697), Bisag (1644—1734), Bistrica (1579—1708), Bakva (1531—1743), Čalinec, Raven, Ladomer, Paukovec i drugi (Spisi br. 1-272).

U odjeljku »Extraserialia« također se nalaze spisi o posjedima u Hrvatskoj (Spisi br. 276-521).

G) PRIMASI LEVÉLTÁR. ESZTERGOM

U Arhivu ostrogonskog nadbiskupa (primasa ugarske crkve) pregledan je dio spisa o Hrvatskoj. Nisu pronađeni dokumenti o seljačkoj buni, ali su nađeni važni spisi iz doba zrinško-frankopanske urote:

Processus Inquisiticius formatus in Insula Murakos 15. X 1676. ad instantiam Andreae Sprinsich et Georgii Horvat, nec non aliorum subditorum.

(Acta Publicum regni statum concernentia, Fasc. 28, br. 480 V.)

Relation über abgeführten Inquisitions proces der Insul Murakös.

(Isto, Fasc. 28, br. 481 V.)

Relatio supra gravamina subditorum insulanorum cum inquisitivo processu testiumque depositionibus... anno 1676.

(Isto, Fasc. 28, br. 483 V.)

U gornjoj istrazi spominju se na više mjesta dosad nepoznata zbivanja u doba urote. Mikrofilm te građe nalazi se već u Arhivu Hrvatske (oko 400 stranica).

H) SZÉCHÉNYJEVA NACIONALNA BIBLIOTEKA U BUDIMPEŠTI

U Széchényjevoj nacionalnoj knjižnici u Budimpešti (Országos Széchényi könyvtár) pregledan je stari katalog Odjela rukopisa i oko 400 rukopisa koji se tiču hrvatske povijesti.

U toj se knjižnici nalazi dvadesetak rukopisa iz doba seljačke bune. Nažalost, ni u jednom se seljačka buna ne prikazuje. Nekoliko evidentiranih rukopisa odnosi se na društvene prilike u doba bune.

Važniji rukopisi o Hrvatskoj u Széchényjevoj nacionalnoj knjižnici evidentirani su za potrebe drugih istraživanja.

IV

Arhivi u Austriji

Prema prvobitnom planu istraživanja u austrijskim je arhivima trebalo istražiti tijek bune u Štajerskoj, saslušavanje uhapšenih seljaka u Grazu i Beču, te djelatnost središnjih organa Habsburške monarhije na ugušivanju bune. Istraživanja su kasnije proširena i na prethistoriju seljačke bune.

U austrijskim arhivima radili smo u četiri navrata 1968—1971. godine. Radilo se u ovim arhivima: Štajerski zemaljski arhiv u Grazu (22 fonda), Ratni arhiv u Beču (2 fonda), Državni arhiv u Beču (6 fondova), Arhiv grada Beča (2 fonda), Odjel rukopisa Nacionalne biblioteke u Beču, Zemaljski arhiv Gradišća (3 fonda) i Zemaljski arhiv i odjel rukopisa Zemaljske biblioteke u Salzburgu. U arhivu u Salzburgu nema u spisima upravnih organa iz 1573. podataka o seljačkoj buni, a niti inventar rukopisa Zemaljske biblioteke u Salzburgu ne ukazuje na rukopise, koji bi govorili o buni. Ukupno su pregledana 43 fonda i zbirke.

A) ŠTAJERSKI ZEMALJSKI ARHIV U GRAZU

Radom u Štajerskom zemaljskom arhivu započeto je u jesen 1968. istraživanje građa o seljačkoj buni 1573. U tom arhivu radilo se još 1970. i 1971. godine.

Najvažnija građa o seljačkoj buni nalazi se u Štajerskom zemaljskom arhivu (Steiermärkisches Landesarchiv), odnosno u njegovim odjelima:

A. Staleški arhiv (Landschaftliches Archiv)

B. Arhiv nutarnjoaustrijske dvorske komore (Das Archiv der I. Ö. Hofkammer)

U Staleškom je arhivu pregledano 16, a u Komorskom 5 fondova iz doba bune.

Prvenstveni cilj rada u štajerskim arhivima bilo je istraživanje toka i ugušivanja bune u Donjoj Štajerskoj (današnja Slovenija), ali se tragalo i za građom o buni u Hrvatskoj (dopisi iz Hrvatske, saslušavanje ustanika u Grazu, izvještaji iz Slavonske krajine itd.). Putokaz za istraživanje bila je građa o seljačkoj buni, koju su u prošlom stoljeću objavili F. Krones i F. Rački.

Pregledani su ovi fondovi:

1. Landersfürstliche Pfandherrschaften: Bereitung und Reformirung

U ovom fondu Komorskog arhiva u Grazu čuvaju se spisi zemaljskih (nadvojvodskih) vlastelinstava. U jesen 1572. pobunili su se kmetovi Tahyjeva vlastelinstva Stattenberg i potjerali s vlastelinstva njegove ljude. Taj je posjed odmah preuzeo nadvojvoda. U fondu »Landesfürstliche Pfandherrschaften« sačuvana je građa o pobuni tih kmetova protiv Tahyja, brojne tužbe protiv njegovih nasilja, dokumenti o komorskoj upravi vlastelinstvom i spisi o zahtjevima Tahyja i njegovih sinova, da im se Statteberg restituira. Kratki prikaz ovog fonda objavili smo u Arhivskom vjesniku XI—XII, 1968—1969, str. 456—457.

Dio građe o Stattenbergu obradio je Franz Popelka u raspravi »Franz Tahy, Schlossherr auf Stattenberg« (u knjizi »Südsteiermark«, Graz 1925, 102—115).

O seljačkoj buni 1573. pronađene su još isprave u građi o Krškom i Pleterju.

Najvažnija građa o buni u ovom fondu svrstana je u ove grupe:

Gradani Krškog mole nadvojvodu Karla da im izda nove »Kaufrechtbriefe«, jer su uskoci prilikom nedavne seljačke bune spalili njihove isprave, koje se odnose na njive i zemljišta, 29. IX 1574.

(Gurkfeldt, K-59, H-3, F. 38-41)

Popis predmeta, što su ih iz Pleterja odveli pobunjeni seljaci.

(Pletriach, K-89, H-19, F. 16-17)

Posredovanje cara Maksimilijana II, njegove supruge Marije i kralja Rudolfa kod nadvojvode Karla radi restitucije vlastelinstva Stattenberga Tahyjevim sinovima (1573—1574); predstavke Franje Tahyja, njegovih sinova i mnogih velikaša.

(Stattenberg, K-63, H-2, F. 32-54)

Posredovanje Jurja Zrinjskog i hrvatsko-slavonskih staleža u predmetu Tahyjeve restitucije na Stattenberg, različiti spisi o tome.

(Stattenberg, H-2, F. 55-62, F. 63-226)

Rasprava o uručanju vlastelinstva Stattenberg Tahyjevim nasljednicima.

(Stattenberg, H-3, F. 226-228)

Rasprava o potraživanjima Tahyjevih vjerovnika u okviru njegove ostavinske rasprave.

(Stattenberg, H-3, F. 228-235)

Potraživanja vlastelinskih upravitelja u Žiču i Jurkloštru i dr. na Tahyjevu ostavinu (god. 1575).

(Stattenberg, H-3, F. 236-294)

Inventar pokretne imovine u zamku Stattenberg iz 1575.

(Stattenberg, H-3, F. 295-330)

Pitanje Tahyjeva nasljedstva, sporovi oko Stattenberga, ranije parnice vlastelinstva, spisi o vinskoj desetini, spisi o Tahyjevim dugovima itd.

(Stattenberg, H-3, F. 330-432)

Izvještaji Hansa Helfenberga o gospodarskom stanju Stattenberga 1574—1576.

(Stattenberg, K-63, H-4, F. 436-441)

Izvještaj dvorskog knjigovođe (Hofbuchhaltera) Komori o obračunu upravitelja Stattenberga za razdoblje 13. V 1573. do 31. I 1576.

(*Stattenberg, H-4, F. 446-449*)

Obračuni upravitelja Tome Jakobera o primicima i izdacima vlastelinstva Stattenberga od 14. V 1573. do 31. I 1576.

(*Stattenberg, H-4, F. 452-479*)

Popisi, urbari, sumarni izvodi i drugi izvještaji o vlastelinstvu Stattenbergu iz 1578.

(*Stattenberg, H-4, F. 481-526*)

Zalbe stattenberških podložnika protiv Tahyja zbog otimanja imovine i feudalnih nasilja.

(*Stattenberg, K-63, H-5, F. 527-574*)

Iz fonda »Landesfürstliche Pfandherrschaften« snimljeno je ukupno 317 stranica spisa o Stattenbergu i buni.

2. Inner-österreichische Hofkammerakten. Chronologische Reihe.

U Arhivu nutarnjoaustrijske komore u Grazu pregledani su kronološki sređeni spisi za razdoblje 1564—1575. Dio pronađenih spisa odnosi se na nemire i prilike u Pazinskoj grofoviji (1568—1573).

Iz toga je fonda snimljeno šest stranica spisa.

3. Kammer- und Exemptbücher

U seriju komorskih protokola pod gornjim naslovom uneseni su u izvodima svi važniji akti iz djelatnosti Nutarnjoaustrijske komore, tj. sadržaj otposlanih spisa i naloga. Pregledane su knjige za godine 1573, 1574. i 1575/6.

U knjizi »Camer- und Exemptbuch de anno 1573.« pronađeni su ovi podaci o seljačkoj buni:

Nalog Komore, da se tamničaru isplati 20 guldena za uzdržavanje uhapšenih ustanika, 4. III 1573, fol. 77—78.

Nalog Komore da se barut, koji je za vrijeme seljačke bune poslan u Celje, ponovo upiše u inventar, 9. IV 1573, fol. 115.

4. Meillerakten

»Meillerakten« u Štajerskom zemaljskom arhivu čine veliku zbirku spisa štajerskih središnjih organa vlasti, koje je 1846—1847. arhivist Meiller odabrao kao važne i otpremio u Haus-, Hof- und Staatsarchiv u Beču. Otuda su ti spisi 1922. vraćeni u Graz.

Na temelju kartoteke (indeksa) sastavljen je pregled građe, koja se odnosi na Hrvatsku. Taj pregled pokazuje da se u zbirci nalazi mnogo neobjavljenih spisa o Hrvatsko-slavonskoj krajini u XVI stoljeću, borbama s Turcima, o pojedinim hrvatskim gradovima (Rijeka, Senj, Koprivnica, Križevci, Sisak) i općenito o političkim prilikama u Hrvatskoj u XVI stoljeću.

O Tahyju i njegovim posjedima pronađena je ova građa:

Fragment kopije dopisa Wildensteina i Lenkovića od 25. X 1555. kojima se odbija Tahyjeva molba, da mu se dodijeli vojna pomoć za tvrđavu Wiswar.

(*Kriegswesen, XIII-a-10*)

Žalba stattenberskog podložnika Matije Pionitza protiv Tahyjeva ugnjetavanja; popratni dopis, 12. IX 1558.

(Gonobitz XX-O, list 331-333)

Elaborat o markiranju kranjsko-hrvatske granice od 17. II 1570, u kojem je prikazan sukob Franje Tahyja s Ludvigom Ungnadom (Brežice) i sukob Keglevići-Sekelj zbog nekih napada.

(Grenzstreitigkeiten in Ungarn und Krain XII-11-15, list 140-147)

Iz zbarke »Meillerakten« kserokopirano je 16 stranica spisa i uvršteno u zbirku Arhiva Hrvatske o seljačkoj buni.

5. Urbar- und Buchreihe der Herrschaften

Pregledani su urbari i popisi podložnika vlastelinstava, koja su 1573. bila zahvaćena seljačkom bunom: Podsreda (U-16), Planina (U-23), Radeče (U-29), Kostanjevica (U-84), Stattenberg i dr.

Iz tih su urbara za potrebe izložbe o seljačkoj buni snimljeni najkarakterističniji dijelovi.

6. Altes Archiv. Die Stände.

U staleškom arhivu Štajerskog zemaljskog arhiva postoje dvije skupine spisa pod naslovom »Bauernaufstand 1573.«:

a) »Krones — Bestand« (Schuber 381, Heft 1306).

Ta je zbirka nastala u prošlom stoljeću grupiranjem akata različitih zemaljskih organa. Zbirka ima 743 stranice, a stvorio ju je arhivist Franz Krones.

Krones je iz te zbirke 1868. objavio 68 izvoda i regesta (Aktenmässige Beiträge zur Geschichte des windischen Bauernaufstandes von Jahre 1573, Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen V, 1868, 1-34). Na toj je zbirci kasnije radio Franjo Rački, koji je objelodanio 6 novih isprava, dok je dobar broj onih koji su kod Kronesa samo u izvodima, objelodanio u cjelini.

Mi smo iz te zbirke u Arhivskom vjesniku XI—XII 1968—69, objavili 18 novih dokumenata, od kojih su neki osvijetlili potpuno nepoznate momente iz povijesti seljačke bune. Zbirka time još uvijek nije iscrpljena. U njoj se nalazi još nekoliko važnih dokumenata, koje će trebati objelodaniti.

Za povijest bune veću vrijednost ima samo prvi dio zbirke (do 469 str.) dok se u drugom dijelu nalaze različiti računi, namire i troškovnici u vezi s dizanjem i uzdržavanjem staleške insurekcije u doba bune (Aufgab auf Besoldung).

Zbirka »Krones — Bestand« je kserokopirana, snimljene su 743 stranice i izrađeni regesti svih spisa.

b) »Peter Radkay, kays. Hauptmann in Bauernkrieg, plündert arme Untertanen der Herrschaft Khünsberg«

Pod gornjim naslovom čuva se skupina spisa u Staleškom arhivu u Grazu (Schuber 379). U tom se dosijeu nalaze pritužbe protiv Petra Ratkaja i Josipa Dornberga zbog pljačkanja štajerskih seljaka u doba bune, sudski nalozi u vezi s istom pljačkom i Ratkajevo opravdanje. Važan je nadalje i poimenični popis seljaka, kojima je nanesena šteta.

Čitava je skupina kserokopirana i uvrštena u zbirku »Seljačka buna 1573.« (40 stranica) u Arhivu Hrvatske.

7. Militaria

Najvažniji arhivski fond za hrvatsku povijest u Štajerskom zemaljskom arhivu jesu nesumnjivo »Militaria« — zbirka spisa o vojničkim poslovima štajerskih vlasti. Taj je fond nastao od »Miscellanea«, koje je nekoć proučavao Radoslav Lopašić.

Gotovo sva građa iz tog fonda odnosi se na Slavonsku vojnu krajinu, njenu obranu, utvrđivanje i snabdijevanje, na ratovanje s Turcima itd. Spisi su sređeni po godinama i grupirani prema sadržaju u svežnjeve s natpisima (Izvještaji, Diversa, Proviant, Aufrüstung, Aufgeboth, pojedini gradovi i sl.); nisu numerirani i nemaju signature.

Pregledani su spisi iz 1573. i 1574, te prvih sedam kutija za razdoblje 1513—1542. U fondu je pronađeno 9 spisa, koji se izravno odnose na seljačku bunu. Sadržaj tih spisa prikazali smo u Izvještaju o istraživanju građe o seljačkoj buni 1573. u austrijskim arhivima u 1968. godini (Arhivski vjesnik XI—XII, 1968—69, str. 458).

Spisi u fondu »Militaria« sadržavaju mnogo nepoznatih pojedinosti o političkom razvoju i vojnoj povijesti Hrvatske u XVI stoljeću. Izrađen je sumarni popis pregledanih kutija. Snimljene su 23 str. spisa.

8. Das Archiv der niederösterreichischen Kammer

U arhivu Donjoaustrijske komore pregledani su spisi iz doba seljačke bune. Pronađena je ova građa:

Završna Tahyjeva riječ u sporu s komorskim prokuratorom Luissom Maierom oko Stattenberga (26 str.), Sch. 177 a/14 od 23. V 1572.

Potvrda slobodština podložnicima mjesta Žminj u Pazinskoj grofoviji u vezi s novim urbarom (3 str.), Sch. 177 a/27 od 16. VI 1574.

Mišljenje Komore o sporu s Tahijevim nasljednicima zbog Stattenberga; spominju se štete, izazvane seljačkom bunom 1573. (11 str.), Sch. 178/43 od 8. X 1575.

9. Urkunden

U zbirci povelja Štajerskog zemaljskog arhiva pregledani su regesti za razdoblje 1564—1575. Na seljačku bunu odnosi se samo jedna isprava:

Nadvojvoda Karlo garantira štajerskim staležima da će Franjo Tahy biti pozvan pred donjoaustrijsku vladu, jer je svojom okrutnošću skrivio nedavni seljački ustanak, 2. ožujka 1573. (E-47)

Navedena isprava je snimljena.

10. Der Herrn Verordneten Ambt protocolla

Pregledan je protokol 1569—1574, koji sadržava sažetke sudskih rasprava i odluka u privatnim sporovima plemićkih obitelji. U protokolu nema podataka o buni.

11. Landtagshandlungen

Pregledane su dvije knjige:

Knj. I, 10. I 1573—20. I 1574.

Knj. II, 1574.

U navedenim zapisnicima sjednica štajerskih staleža nema podataka o seljačkoj buni 1573. Jednako kao što ih nema ni u konceptima tih zapisnika u protokolu »Landtags Ratschleg« (1567—1574).

12. Landtagsakten

Pregledani su spisi iz 1572. i 1573. godine (sv. 416, 417 i 418). Sačuvani su nepotpuno, a u njima se seljačka buna spominje uzgred samo na dva mjesta.

13. Računske knjige

Iz razdoblja seljačke bune pregledane su četiri računске knjige:

a) *Ausgab Buch 1573*. Sadržava podatke o izdacima Štajerske za izdržavanje Vojne krajine.

b) *Anschlag Buch 1572—1574*. (3 knjige) sadržavaju popise uplaćenih poreza.

U navedenim knjigama nema podataka o seljačkoj buni.

14. Gerichtswesen

U sudskim spisima Štajerskog zemaljskog arhiva pokušali smo pronaći podatke o grupi uhapšenih seljaka koji su nakon bitke kod Šentpetra dovedeni u Graz i ondje saslušavani.

Pregledano je 6 kartonskih kutija spisa iz doba bune (Sch. 25, 57, 70, 71, 72, 76), ali ni u jednoj nije bilo građe o buni, odnosno saslušavanjima uhapšenih ustanika.

15. Altes Landrecht

»Altes Landrecht« je veliki fond sudskih spisa, sređenih po predmetima. Pregledano je oko 20 predmeta, za koje se moglo pretpostaviti da sadržavaju građu o buni. Nažalost, i u ovom se fondu iz bune nije ništa sačuvalo. Pregledani su ovi predmeti:

Gall, Sch. 242, Heft 8

Geirach, Sch. 268, Heft 7

Globitzer, Sch. 279, Heft 6

Helfenberg, Sch. 371, Heft 6

Herberstein, Sch. 376, Heft 4

Keglewitsch, Sch. 510, Heft 6

Moscon, Sch. 735, Heft 1

Peilenstein, Sch. 829, Heft 8

Pettau, Sch. 850, Heft 1

Radmansdorf, Sch. 961, Heft 1

Tahy, Sch. 1285, Heft 3

Teuffenbach, Sch. 1305, Heft 1

Trautmansdorf Sch. 1329, Heft 1

Ungnad, Sch. 1361, Heft 9

Weltzer, Sch. 1421, Heft 1

Zackl, Sch. 1486, Heft 3

16. Archiv Trautmansdorf

Pregledana je građa u kutijama br. 153 i 183. Nema podataka o seljačkoj buni.

17. Archiv des Hauses Stubenberg

U arhivu ove obitelji, koja je imala posjede u području seljačke bune, pregledano je oko 20 kartonskih kutija s građom iz XVI stoljeća. O seljačkoj buni nema dokumenata.

18. Allapi Familie

Arhiv Allapi sastoji se samo od rukopisa »Genealogie der Familia«, napisanog u XVIII stoljeću (Handschriften, A/2).

19. Archiv Gall

Arhiv obitelji Gall, koja je u doba seljačke bune posjedovala vlastelinstvo Brežice, sastoji se od jednog svežnja spisa (Handschriften, G/1), u kojem se nalaze prijepisi različitih obiteljskih dokumenata

20. Familienarchiv Lamberg

Pregledan je inventar i nije nađeno ništa o buni 1573.

21. Kloster Geirach

Iz arhiva samostana u Jurkloštru pregledane su dvije kutije spisa (1212—1827), ali o seljačkoj buni nije nađeno ništa.

22. Archiv Attems

Iz arhiva obitelji Attems pregledana je građa obitelji Egkh — Hungerspach i spisi posjeda s područja seljačke bune (Landsberg, Peillenstein, B. Feistritz). Nema podataka o seljačkoj buni.

23. Cilli, Herrschaft und Stadt

U ostacima toga arhiva pronađen je »Extraordinari Ausgaben auf den Pauernpundt« — račun izvanrednih izdataka celjskog vicedoma Ludviga Ungnada za vrijeme seljačke bune 1573. Račun sadržava važne podatke o boravku uhapšenih ustanika u Celju i njihovom otpremanju u Graz. Račun ima 16 stranica, a objavljen je pod naslovom »Zur Geschichte des windischen Bauernaufruhres im Jahre 1573.« u »Steiermärkische Geschichtsblätter«, god. VI, sv. 3, 1885, 177—182.

B) RATNI ARHIV U BEČU

U Ratnom arhivu u Beču pregledani su spisi i protokoli osnovnih fondova iz doba seljačke bune. Osim spisa i protokola Dvorskog ratnog vijeća, pregledani su i ostaci arhiva Dvorskog ratnog vijeća u Grazu (Inner Oesterreichischer Hofkriegsrath) iz najstarijeg perioda.

1. Spisi

U seriji spisa Dvorskog ratnog vijeća pronađen je samo jedan spis iz 1573, koji se odnosi na seljačku bunu (objavljen u »Gradi« F. Račkoga prema originalu iz Nadbiskupskog arhiva u Zagrebu).

2. Protokoli Dvorskog ratnog vijeća

Najvažniju građu o seljačkoj buni 1573. godine u bečkim arhivima sadržavaju protokoli Dvorskog ratnog vijeća iz 1573. i 1574. godine. Sačuvani kratki regesti propalih spisa iz tih protokola pokazuju da je ugušivanje bune

u Hrvatskoj zauzimalo važno mjesto u djelatnosti Dvorskog ratnog vijeća. Na različite poslove oko ugušivanja bune i zatim saslušavanja uhapšenih ustanika odnosi se oko 90 regesta.

Sadržaj regesta, koji se odnose na bunu, prikazali smo u Izvještaju o istraživanju građe o seljačkoj buni 1573. u austrijskim arhivima u 1968. godini. (Arhivski vjesnik XI—XII, 1968—1969, 459—464).

Regesti iz protokola Dvorskog ratnog vijeća predstavljaju izvor za historiju seljačke bune 1573. Iako su ti regesti obično veoma kratki i ne kazuju mnogo, ipak daju uvid u djelatnost vojnih vlasti na suzbijanju bune i sadržavaju nepoznate podatke o saslušanju seljačkih vođa poslije njena ugušivanja.

Navedene regeste objavljujemo u cjelini u drugom dijelu »Nove građe o seljačkoj buni 1573.« u ovom svesku Arhivskog vjesnika. Snimljeno je 50 stranica protokola.

C) DRŽAVNI ARHIV U BEČU

U Državnom arhivu u Beču (Haus — Hof — und Staats Archiv) pregledane su glavne serije spisa iz velike skupine »Ungarische Acten« (Acta Hungarica):

- a) Allgemene Akten 1572—1574, (sv. 98—105)
- b) Comititalia 1573.
- c) Montanistica und Fortifikationen

Odgovarajuće vremensko razdoblje pregledano je i u serijama skupine spisa »Oesterreichische Acten« (I. Ö. Gruppe):

- a) Allgemeine Reihe
- b) Specialia.

U »Habsburglotaringisches Fam. — Archiv« pregledana je kartoteka korespondencije cara Maksimilijana II i nadvojvode Karla.

U svim navedenim fondovima i serijama nalazi se mnogo dokumenata o hrvatskoj povijesti, napose o ratovima s Turcima u XVI stoljeću. Ali o seljačkoj buni 1573. nije pronađen ni jedan spis, iako se ban Juraj Drašković — kako navodi Rački — »dopisivao s kraljevskim dvorom, te bi se svaki nadao ondje tragu tim događajem« (Starine VII, 165).

Pregledane su i dnevne novosti (»Sonderbestand handgeschriebener Zeitungen«, g. 1573.), koje su stizale kralju, ali one govore skoro isključivo o događajima u Italiji, Francuskoj i Španjolskoj.

D) DVORSKI KOMORSKI ARHIV U BEČU

U Dvorskom komorskom arhivu u Beču (Hofkammerarchiv) građa o seljačkoj buni istraživana je u 6 fondova. Najvažnija građa o buni u tom arhivu pronađena je u fondu:

1. Hoffinanz in Ungarn (Ungarische Hoffinanz)

U tom se fondu čuvaju spisi o kraljevskim financijama i posjedima u Ugarskoj. Osobito su važni spisi o vlastelinstvima, koja su zbog izumiranja plemićkih ili velikaških obitelji, ili iz nekih drugih razloga, bila devoluirana kraljevskom fisku. Među takvim vlastelinstvima bio je i Susjedgrad. Spisi o tom vlastelinstvu pojavljuju se već oko 1550. i zatim teku do 1574. godine. U fondu se nalaze intentari tvrđava Đurđevca i Koprivnice iz 1556, popisi i procjene vlastelinstva Steničnjaka iz 1569, urbar vlastelinstva Koprivnice iz 1574. i popis okolice Bihaća.

U objavljenom izvještaju u Arhivskom vjesniku (XI—XII, 1968—1969, str. 465—466) prikazali smo spise iz toga fonda, koji se odnose na prethistoriju seljačke bune. To su spisi o feudalnoj trgovini, davanju polovine susjedgradsko-stubičkih posejda u zakup Franji Tahyju, o restituciji Hennynghovaca na vlastelinstvo itd. Podaci, koje ti spisi sadržavaju, unose dosta novih momenata u poznavanje zbivanja uoči seljačke bune.

Iz fonda »Hoffinanz in Ungarn« kserokopirano je 330 stranica spisa. Važnija građa bit će objelodanjena.

2. Gedenkbücher

Pregledane su knjige, koje se odnose na Ugarsku (Die ungarische Reihe) za razdoblje 1569—1574. U tim se knjigama nalazi mnogo kraljevskih mandata o porezima i tridesetnici u Hrvatskoj. Na prilike uoči seljačke bune odnosi se, međutim, samo kraljevski nalog iz siječnja 1568. kojim se naređuje kraljevskim službenicima u Susjedgradu da se obustavi pobiranje desetine u naravi, jer je zbog toga izbila seljačka buna.

3. Ungarn und Nebenländer

Spisi iz ove skupine odnose se pretežno na XVII i XVIII stoljeće. Za ranije razdoblje najvažniji je prijepis prihoda pečujskog biskupa Ernušta iz 1494—95. u kojem su popisana i neka hrvatska vlastelinstva.

4. Konskriptionen in Ungarn

U fondu »Konskriptionen in Ungarn« nalaze se brojni popisi i procjene vlastelinstava u Hrvatskoj. Građa većinom potječe iz druge polovice XVII i XVIII stoljeća.

5. Instruktionen ungarischer Ämter

Pregledana su dva svežnja spisa (1500—1699). Nema podataka o seljačkoj buni.

6. Innerösterreichische Herrschaften

U ovom su fondu pregledani spisi ovih posjeda: Rijeka, Grobник, Stattenberg, Krško, Brežice i Kostanjevica. Građa tog fonda tiče se posjedovnih odnosa. Kserokopirane su 22 stranice spisa.

E) ARHIV GRADA BEČA

Ustaničke vođe Ilija Gregorić i Mihajlo Gušetić uhvaćeni su u Vojnoj krajini i otpremljeni u Beč, gdje su po nalogu Dvorskog ratnog vijeća saslušavani. Ustanovljeno je da su Gregorić i Gušetić bili zatvoreni i ispitivani u gradskoj tamnici. Saslušavao ih je gradski sudac Johann Huetstocker.

Kako su, dakle, Gregorić i Gušetić neko vrijeme bili u nadležnosti bečkih gradskih vlasti, pretpostavili smo da se možda u Arhivu grada Beču (Archiv der Stadt Wien) nalaze neki dokumenti o njihovom boravku u gradskoj tamnici i saslušanju.

U tom arhivu pregledan je fond Hauptarchiv Acten (1382—1599) za godine 1573. i 1574, Repertorium des Archives der k. u. k. Haupt — und Residenzstadt Wien i O. K. A. Rechnung.

Veći dio starijih spisa gradskog arhiva u Beču uništen je u doba joze-finizma. Tada su vjerojatno propali i spisi o preslušavanju hrvatskih ustanika.

F) AUSTRIJSKA NACIONALNA BIBLIOTEKA U BEČU. ODJEL RUKOPISA

U Odjelu rukopisa Austrijske nacionalne biblioteke u Beču pregledano je oko 300 rukopisa iz XVI stoljeća. Podaci o seljačkoj buni 1573. pronađeni su u ovim rukopisima:

Njemačka kronika vojvodine Štajerske i Hauptmantičev »Extract« o spomena vrijednim događajima u Ptuju. Tekst o buni nalazi se na listu 348. i 349.

(Kodeks br. 7.699)

Julius Caesar Aquilinus, Annales ducatus Styriae. O seljačkoj buni govori se na listu 176. i 177.

(Kodeks br. 9. 737)

J. E. Cerroni, Chronicon Styriae (do 1746.), list 459.

(Kodeks br. 13.997)

J. F. von Schrot, Steyrische Chronika. Tekst o seljačkoj buni nalazi se na listu 103-104, a napisan je na temelju V. Sporibira i J. Ratkaja.

(Kodeks br. 15.440-15.442)

Fuggerovi izvještaji 1568—1573. Najvažniji novopronađeni rukopis o seljačkoj buni čine izvještaji Fuggerovih dopisnika iz Beča i Venecije. Vijesti o buni potječu iz veljače 1573, a nalaze se na fol. 398 v, 400 v, 401 v, 402 rv i 408 v u kodeksu br. 8.949.

Tekstovi o buni iz tih kodeksa snimljeni su (oko 30 str.), a oni iz Fuggerovih izvještaja objavljuju se u ovom svesku Arhivskog vjesnika.

G) ARHIVI U GRADIŠČU

U Zemaljskom arhivu Burgenlanda (Burgenländisches Landesarchiv) i privatnim vlastelinskim arhivima u Gradišću pregledana je građa onih obitelji, koje su u XVI stoljeću imale posjede u Hrvatskoj.

1. Vlastelinski arhiv obitelji Niczky iz Nebersdorfa

U arhivu obitelji Niczky iz Nebersdorfa nije pronađena građa o seljačkoj buni, ali je registrirana sva građa o agrarnim odnosima u Hrvatskoj. Građa se odnosi na ove posjede: Gotalovec, Vinica, Brokunovec, Paukovec, Zelina i Virovitica.

U arhivu se nalazi »Extractus rerum memorabilium Croatiae et Slavoniae ex Protocollo 1565—1601.« (Fasc. 108, br. 6951) — izvod iz saborskih zapisnika, pa će trebati usporediti da li se taj izvod razlikuje od sačuvanih zapisnika.

2. Arhiv obitelji Erdödy u Eberau

U arhivu obitelji Erdödy u Eberau nalazi se nekoliko zapisnika Hrvatskog sabora iz XVI i XVII stoljeća (H/2, H/4, H/8, H/9), elaborat s prijedlozima o uređenju Vojne krajine 1578. (H/3), te spisi o podložnicima Varaždina 1655—1656. (H/10, H/11).

3. Arhiv obitelji Batthyany u Güssingu

U arhivu obitelji Batthyany u Güssingu nalazi se građa o posjedovnim odnosima i agrarnim prilikama za hrvatska vlastelinstva i posjede Vinicu, Ladomer, Moravče, Ludbreg, Belec, Konjšćinu, Križovljan, Kuzminec, Čalinec i Banske Dvore. Građa se odnosi na XVII, XVIII i početak XIX stoljeća.

V

Središnji Državni arhiv Slovačke u Bratislavi

U Bratislavi se danas čuva veliki arhiv obitelji Erdödy (Ustredny archiv rodu Erdödy). Ta je obitelj u XVI stoljeću u Hrvatskoj posjedovala nekoliko velikih vlastelinstava. Seljaci s Erdödyjevih vlastelinstava Cesargrada, Okića i Jastrebarskog sudjelovali su u seljačkoj buni 1573, a i sami su u nekoliko navrata dizali lokalne bune. Ban Petar Erdödy (1557—1567) bio je upleten u borbu feudalaca oko susjedgradsko-stubičkih posjeda, a njegova udovica Barbara Alapić poslala je 1573. obiteljske banderije da guše seljačku bunu. Iz nekoliko objavljenih dokumenata poznato je nadalje da su seljačka gibanja potkraj 1573. zahvatila vlastelinstvo Želin, koje su također posjedovali Erdödyji. Na temelju svega toga moglo se pretpostavljati da će se u spomenutom arhivu nalaziti barem nešto građe o seljačkoj buni i njenoj prethistoriji. Nažalost, u cijelom se arhivu nalaze samo tri pisma Ambroza Gregorijanca iz 1565, koja se odnose na bitku kod Susjedgrada i Gregorijančevo svrgavanje s dužnosti banovca.

U arhivu obitelji Erdödy u Bratislavi nalazi se inače dvadesetak većih skupina, koje se odnose na hrvatska vlastelinstva i općenito na hrvatsku povijest.

U prvom dijelu arhiva nalazi se građa o ovim vlastelinstvima:

Varaždin (1770—1823) — pretežno sporovi ob. Erdödy s gradom Varaždinom.

Moslavina (1755—1798) — građa o vlastelinstvu i spisi o buni moslavačkih seljaka 1755.

Jastrebarsko (1700—1799) — pretežno sporovi s trgovištem.

Samobor (1568—1768) — građa o vlastelinstvu i sporovi s trgovištem.

Voćin (1768—1770).

U skupini spisa pod nazivom »Pisomnosti tykajuće sa jednotlivich panstviev« nalaze se dvije podskupine o posjedima u Hrvatskoj: »Majetok Samobor« i »Rozne chorvatske majetky«.

Podskupina »Majetok Samobor« sadržava dragocjenu građu o samoborskom rudniku bakra (1630—1710) i desetak godišnjih bilanci samoborskog vlastelinstva iz XVII stoljeća.

Podskupina »Rozne chorvatske majetky« (1579—1786) sadržava gospodarske spise vlastelinstva Moslavine, Jastrebarskog, Želina, Cesargrada i Varaždina (pretežno XVIII stoljeće).

Veći dio spisa iz odjeljka »Korešpondencia« također se odnosi na Hrvatsku. Osobito je važna korespondencija onih članova obitelji Erdödy, koji su u Hrvatskoj obavljali različite javne dužnosti. Tako se npr. korespondencija bana Petra Erdödyja (1557—1567) pretežno odnosi na ratovanje s Turcima. Dosta nepoznate građe o političkim prilikama u Hrvatskoj i Vojnoj krajini sadržava korespondencija Đure I (1646—1689), Mirka (1640—1689), Nikole (1672—1693) i Đure II (1667—1712).

U odjeljku »Publico-politica« nalaze se ove podskupine hrvatskih spisa: »Croatica« iz (XVII i XVIII stolj.): banski spisi, o Vojnoj krajini, saborski spisi itd.

»Insurrectionalia ac subsidionalia« (1800—1823): spisi o insurekciji u Varaždinskoj županiji u doba Napoleonovih ratova.

»Comitatensia« (1712—1782): spisi o Varaždinskoj županiji.

U drugom dijelu arhiva obitelji Erdödy (»Sekretariat Jana Nepomuka a Josefa Erdödyho«) nalazi se skupina spisa »Chorvatske majetki« (38 kartonskih kutija). U toj je skupini sistematizirana gospodarska građa o obiteljskim posjedima u Hrvatskoj za vremensko razdoblje 1740—1824.

U središnjem državnom arhivu Slovačke pregledani su još spisi obitelji Zay, koja je imala posjede u Slavoniji. Napravljen je poseban popis dokumenata, koji se odnose na Hrvatsku.

VI

Zadaci postavljeni četverogodišnjim projektom o istraživanju građe o seljačkoj buni 1573. u osnovi su izvršeni. Istraživanjima su obuhvaćeni gotovo svi arhivi u kojima se pretpostavljalo da ima građe o buni. Jedino se nije radilo u arhivima u Italiji (Venecija i Vatikan), gdje bi se također mogli nalaziti neki izvještaji o zbivanjima u Hrvatskoj 1573. godine.

U razdoblju od 1968—1971. istraživanja su vršena u 17 domaćih i stranih arhiva. Građa o buni istraživana je u 98 arhivskih fondova. Pregledana je ova količina građe:

Arhivi u Hrvatskoj: 150 sv. spisa, 4 pomoćne knjige.

Arhiv Slovenije: 5 sv. spisa.

Arhivi u Mađarskoj: 160 sv. spisa, 116 pomoćnih knjiga 2 kartoteke

Arhivi u Austriji: 195 sv. spisa, 25 pomoćnih knjiga, 5 kartoteka

Arhivi u ČSSR: 20 sv. spisa.

Ukupno je pregledano 530 svežnjeva spisa, 145 pomoćnih knjiga (indeksa elenha) i 7 velikih kartoteka.

Istraživanjem je utvrđeno današnje stanje arhivske građe o seljačkoj buni 1573. Pronađeno je oko 3.600 stranica novih dokumenata. Svi su ti dokumenti, osim onih koji se čuvaju u Arhivu Hrvatske, kserokopirani ili mikrofilmovani. Tako je u Arhivu Hrvatske nastala zbirka snimljene građe o seljač-

koj buni 1573. Za svaki snimljeni dokument izrađuje se opširan regest, tako da će se prikupljena građa moći operativno koristiti prilikom istraživanja.

Rad na ovom arhivističkom projektu imao je sasvim konkretan utjecaj na historiografiju Gupčeve seljačke bune.

Prije svega, sve važnije novopronađene dokumente sustavno objelodanjujemo, tako da postaju pristupačni svim povjesničarima. Dosad su objavljene tri zbirke te građe:

1. Građa o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1564—1574. Arhivski vjesnik VII—VIII 1964—1965, str. 7-340.
2. Novi dokumenti o ugušivanju seljačke bune 1573. Arhivski vjesnik X, 1967, str. 69-115.
3. Nova građa o seljačkoj buni 1573. (I) Arhivski vjesnik XI—XII, 1968—1969, str. 7-41.

U ovom Arhivskom vjesniku ovdje objavljujemo narednu skupinu novih dokumenata o buni, a pripremaju se i dalje publikacije (nova građa o prethistoriji bune, susjedgradski urbar iz 1566, građa o zbivanjima na Stattenbergu itd.)

Zahvaljujući arhivskim istraživanjima postignuti su novi rezultati u proučavanju povijesti seljačke bune. Ovdje spominjemo samo važnije:

— posebno je proučena prethistorija seljačke bune, upoznate su lokalne bune iz 1566. i 1572, koje omogućavaju razumijevanje mnogih zbivanja iz doba opće bune 1573.

— dani su novi prilozi proučavanju ustaničkog programa i ustaničkih vojnih planova.

— proučen je tijek seljačke bune i sustavno istražen postupak prema ustanicima nakon njena ugušivanja.

Nova građa o seljačkoj buni 1573. već se koristi i na drugim područjima. Dio te građe upotrebljen je npr. pri izradi dokumentacije za film o seljačkoj buni. Kopije novopronađenih dokumenata i različiti ilustrirani materijali, koji su također skupljeni, bit će upotrebljeni u muzeju seljačke bune u Donjoj Stubici.

Na početku je naglašeno da se istraživanju građe o seljačkoj buni, gdje god je to bilo moguće, prišlo sa šireg stanovišta, tj. da se nastojalo sakupiti i onu građu, koja treba pomoći proučavanju uzroka seljačke bune. Kako se tu u prvom redu radi o evoluciji feudalne rente, istraživana je i građa o agrarnim odnosima. Rad na tom području nije mogao biti sustavan, ali je ipak snimljeno oko 3.500 stranica građe. Povrh toga, evidentirano je nekoliko stotina urbara, koje treba još obraditi. Istraživanjem građe o seljačkoj buni 1573. stvoreni su tako temelji za rad na novom projektu — istraživanju građe o agrarnim odnosima u Hrvatskoj.

J. Adamček — I. Filipović